

ДОПОВНЕННЯ

Дунайська доба. Годиться зазначити, що гадки про дунайську добу в нашій історії з'явилися були в наших наукових кругах в 1870-х рр., але не були розвинені і потім якимось призабулись. В статті Драгоманова з приводу «Трудів» Чубинського (1877), властиво, в відповідь на замітки ак. Веселовського, читаємо: «В українських колядках є виразні веснянки, що, очевидно, пояснюється тим, що такі пісні могли повстати ще в дунайський період життя слов'яно-руського племені, коли празник початку весни міг бути недалеко від 25 грудня — 1 січня, чим пояснюється й роля, яку грає в багатьох українських колядках виноград». (Розвідки Драгоманова, I, с. 119). Увага пізніших дослідників пішла на дослідження старобутності українського населення на його пізнішій історичній території, і ті справедливі відклики до чорноморсько-дунайської доби zostались без уваги.

Молитви і закляття. Гадка, що в наших і взагалі слов'янських закляттях не зосталось нічого не рушеного християнськими впливами, до крайнього висліді доведена в книзі проф. В. Мансіккі (V. J. Mansikka, *Über russische Zauberformeln mit Berücksichtigung der Blut- und Verrenkungssagen*, Helsingfors, 1909). Він не тільки все зводив на християнські джерела, але навіть заперечував яку-небудь самостійну творчість на ґрунті християнської стихії: «в них ніяк не можна бачити продукту випадкової імпровізації або взагалі твору народних мас» (с. 113).

Оживлювання мерця. Зенон Кузеля в своїм ціннім перегляді похоронних обрядів «Посиживіння і забави при мерці в укр. похороннім обряді», «Записки тов. Шевченка», т. 121, наведений у нас [вище] звичай толкує як бажання розвеселити мерця. Наводить, одначе, інтересну паралелю, в якій присутні, перебрані за діда і бабу, благають мерця, аби встав, заговорив, розвеселив присутніх.

Похоронний плач володимирців по Володимирі Васильковичу — його прототип, плач по Мстиславу, в т. III.

Аналогії сатурналій. До різних аналогій з жертвуванням поросяти на Сатурналії, вказаних Веселовским, Сборникъ, т. 32, с. 108—110, додати «Свиняче свято», «на Гнать», 20 грудня с. ст., коли колють свиней на подільським Побережжі і в Хотинщині — див. замітку Б. Яцимирського в Етнограф. Обзор., т. 94 (1912).

Береза — брезая. Інакші (малоправдоподібні) здогади про походження сього слова в статті Н. Коробки «Къ изученію малорусскихъ колядокъ». — Извѣст. отд. рус. языка, 1902 (переповідження поглядів Веселовского і Потєбні).

Великоднє сонце. Про се: «Свѣтлая Недѣля єдинъ день єсть. Вѣскресшу Ісусу отъ шестаго часа взыде солнце и вшедъ стоя на вѣстоць яко два дни, на полудни же яко три дни, о вечерни же стоя яко два дни, в 80-й день заиде. Тѣмже оттолъ прослы „великъ день“». — З збірника «Златая Чѣль». — Памятники стар. рус. литературы, III, с. 153.

Змія-сваха. Мушу завважити, що А. Марков в своїй розвідці про Добриню оспорив органічність сього мотиву в билині про Добриню: вказав, що сказитель міг перенести сей мотив з іншої билини свого репертуару (Етногр., Об., т. 67, с. 6—7).

Чудесні птахи в колядках. Паралелі в билинах про краківських Королевичів, Добриню і Альошу, Михайла Казарина й ін. В билині про королевичів (Гільфердинг, ч. 87), коли один з них хоче підстрелити двох білих лебедиць — «Воспроговорили бѣлыя лебедушки, проязычили языкомъ челоувѣческимъ: „Ты удаленькой дородной добрый молодець... Хошь насъ подстрѣлишь двухъ бѣлыхъ лебедушекъ, не укрятаешь плеча могучаго, не утѣшишь сердца молоцецакаго! На дви лебеди мы єсмь да не дви бѣлыхъ, єсть двѣ дѣвушки да єсть двѣ красныхъ!“»

Вода в весільнім обряді. Свідоцтво в постановах собору 1247 р.: «И се слышахомъ: въ предѣлѣхъ новгородскихъ невѣсты водять къ водѣ». Очевидно, розуміється обрядовий вивід молоді на воду після «комори».

Книжник Тимофій. Може, небезінтересно буде нагадати здогад, що сей Тимофій був автором «Слова о полку Ігоревім». Висловив його, щоправда, дослідник дуже маленький, Головін, автор «Примѣчаній на «Слово о п. Ігоревѣ», 1846. Він здогадувався, що Тимофій був двірським поетом Святославичів і разом з Ігорєвими синами перейшов до Галичини. Зубрицький же вважав його автором першої частини Галицького літопису.

Олегові кораблі на колесах. Одна з літописних перерібок XVII в. так пояснює се оповідання: «На жадання поко-

ри і дані Греки відказують Олегові, що тоді їх Бог віддасть в руки його [вони піддадуться йому], коли кораблі підуть до городу по полю, як по воді. Олег пустив 12 кораблів на полі під вітрилами, і Греки зрозуміли, що Бог віддає їх в руки Олега, і згодились дати дань» (у Халанського.— Журналъ Мин. Нар. Просв. 1902, VIII, с. 351).

Поєдинок Мстислава з Редедєю. Від сеї теми нібито був відшукавсь відгомін серед нинішніх потомків літописних Касогів. В «Історіи Адыгскаго народа», Тифліс, 1861, Шора-Бакмурзин-Ногмов подав нібито сучасний черкеський переказ про Редедєю, убитого на поєдинку «тамтаракайським князем». Але пізніші пошукування за сим переказом в тій місцевості не дали нічого подібного, і, очевидно, що сей переказ сфабриковано по літопису. (Н. Трубецкой, Редедя на Кавказъ.— Этногр. Обзор., 1911, т. 88).

«**Карьна и Жля**».— див. зараз нижче.

Отрок і Кончак. До поетичного образу Кончака з котлом за плечима, переданого Галицьким літописом, В. Міллер пригадав був стару звістку С. Максимова, що йому довелось чути (десь в р. 1856) в Архангельській губ. оповідання про трьох братів-велетнів: Кончака, Колгу і Жожгу. Вони були такі сильні, що на велику віддаль кидали казаном як легким м'ячем. Міллер звертає увагу на се оповідання як на доказ, що ім'я і постать Кончака, подібно як Боняка, колись жила в народних переказах або піснях.

Мене, одначе, трохи бентежить сей ряд імен, бо «Колга» і «Жожга» нагадують доволі ясно «Карьну і Жлю», і хоч як привабно було б прийняти, що в усній традиції жили героїчні пісні чи перекази, де виступали всі три половецькі хани-сучасники як богатирі велети, але таке гарне заховання хронологічної трійці будить у мене деякі сумніви: чи нема тут теж чогось такого, як з тим «Редедєю на Кавказі».

Але ім'я Кончака в епічній традиції треба вважати певним після того, як Д. Григор'єву довелось його почути в кількох місцях Архангельської губ. в билині про наступ Батія (Батиги) на Київ, в формі «Коньшика». Ся форма розтолкувала давніше звісні, більше попсовані варіанти сього імені, включно до запису Кирші Данилова.

В зв'язку з сим В. Міллер поставив здогад, що в імені Сартака-Артака, зятя Батія, належить бачити Кончакового батька Отрока. Міллер налягав при тім на переказану грузинськими джерелами форму його імені «Атрак». Але Сартак, історичний син Бату, в кожному разі не менше сюди підходить. Та про билинну обстанову сього наступу матиму нагоду говорити ще далі, в т. IV.

Ногата і різана. Здається, останнім словом в справі зна-

чення цих назв була праця В. Трутовського, що вважав нугату половиною диргема, а різану її третиною, отже, шостою частиною диргема (дев'ятою частиною золотника, $10^{2/3}$ долі).

Боняк і Золоті Ворота. Старі київські антиквари — Берлінський, за ним Сементовський знали таку версію, що Боняк виломив Золоті Ворота й завіз у землю Половецьку. Се дублет до Михайлика, який вивіз Золоті Ворота до Царгороду (про сю легенду ширше в IV томі). Берлінський при тім покликавсь на якийсь «Синопис». (Закревській, Описаніє Києва, I, 326—7).

Літописання XII—XIII в. Завдяки ак. Перетцові я одержав, нарешті, уже по видрукуванні сього тому, випуску статті ак. Шахматова про літописи, з останнього вид. енциклопедії Брокгауза — Ефрона, в котрій академік сформулював наново свої погляди, висловлені в 1900—1 рр. Я наводжу з неї дещо для доповнення поданого на с. ... тому II:

«Що галицько-волинське літописання оперлось о «Повѣсть врем. лѣтъ», можна міркувати з того, що літописець Василь¹ покористувався Сильвестровою ред. повісті (з неї взяв він відомість про смерть Давида Ігоревича, що сталась 1113 р.). З галицько-волинського літопису, що провадився в XII—XIII вв. в Перемишлі або Галичі, до южноруського літописного своду XIV в. (копії з нього Іпатський і Хлебніковський відпис) взято, по 1) ряд статей, що належать до XII в. (напр., під 1145 про скарання Петрка Володиславом лядським, під 1146 про похід Всеволода Ольговича на Галич, під 1150 про похід Володимира до Києва в поміч Юрієві, під 1187 р. про смерть Ярослава). По 2) все оповідання, що починається від подій 1205 р. і доходить до поч. 90-х рр. XIII в. Як видно з Хлебніковського відпису, Галицько-волин. л. був уложений без хронологічної схеми, без виразно вказаних дат від сотворення світу (вплив якогось не руського літописання?).

Існування чернігівського л. в. XII в. можна довести багатьма відписами щойно згаданого полудневорус. зводу (див. під р. 1146 про смерть еп. Пантелеймона, під 1146 р.— про усьобищу чернігівських князів, під 1147 р.— про убивство Ігоря Ольговича, під 1164 р.— про події після смерті Святослава Ольговича, під 1173, 1175, 1177 — про уродження синів у Ігоря Святославича, під 1185 р.— про нещасливий похід Ігоря на половців, під 1198 р.— про смерть Ярослава Всеволодовича й багато ін.). Можливо, що з чернігів-

¹ Автор розуміє автора повісті про Волинську війну.

ського л. XIII в. перейшли до полудрус. зводу деякі статті про прихід татар.

Згаданий полудрус. звод, а також суздальські літописи дають вказівки про літопис, що провадився в Переяславі руським (див. під 1118 і 1123 рр. про Сильвестра еп. переяславського, під 1132 р.— про прихід до Переяслава Ізяслава, під 1139 р.— про побіду Андрія Волод. над Всеволодом Ольг., під 1141 р.— про смерть Андрія, під 1146 р.— про побіду Ізяслава й переяславців над Ігорем Ольговичем). Сей літопис був доведений принаймні до 1186 р., під котрим оповіджений з суздальських літ. (в переяславській ред.) похід Ігоря на половців» (Новый Энциклопед. Словарь, т. XXV, с. 158).

«Єрусалимъ церковный». На останнім рос. археолог. з'їзді в Новгороді, 1912 р., була спеціальна дискусія про сі новгородські «єрусалими», інакше «сіони», котрих в св. Софії заховалося два, чи вони мали якесь практичне призначення, чи були тільки декоративними речами. Питання зосталось невиясненим. Як взірець сих фігур вказувалась ронда св. Гробу в Єрусалимі.